

Mustafa Kemal Paşa'nın Şehit Cemal Paşa Ailesine Sahip Çıkması Meselesi

Nevzat Artuç*

Giriş

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin lider kadrosundan Bahriye Nazırı ve IV. Ordu Kumandanı olan Cemal Paşa, ilk evliliğini, 19 Şubat 1897'de Kırklareli'nde görev yaptığı sıralarda, Bekir Paşa'nın kızıyla gerçekleştirmiştir. Ancak kısa süre sonra eşi, doğum sırasında çocuğuyla birlikte vefat etmiştir. Bu üzücü olay karşısında sağlığı bozulan Cemal Bey, Kırklareli'nden ayrılıp Selanik'e tayinini istemiştir. Ayrılmadan önce Serez Fırkası Kumandanı Mehmet Paşa'nın yeğeni, Binbaşı Hasan Bey ile Ayşe Hanım'ın kızı Seniha Hanım ile nişanlanmıştır. Seniha Hanım Çerkez kökenli idi. Binbaşı Hasan Bey'in beklenmedik ölümü üzerine, dayısı Mehmet Paşa tarafından himaye edilmiştir. Orhan Koloğlu, aile ile yapmış olduğu görüşmelerden Cemal-Seniha evliliğinin bir aşk ya da görücü usulü evlilikten ziyade emir-komuta zinciri içerisinde gerçekleşen bir evlilik olduğunu ifade etmiştir. Zira o tarihlerde sivil-askerî idarecilerin kızlarını çevresindeki yetenekli gençlerle evlendirmeleri hayli yaygın bir uygulama idi. Cemal Paşa, Mehmet Paşa'nın yeğeni henüz 17 yaşında olan Seniha Hanım ile Selanik'e tayin olduktan kısa bir süre sonra, 2 Haziran 1899'de hayatını birleştirmiştir. Her ne kadar aşk evliliği olmasa da ikili arasında zamanla büyük bir uyum ve sevgi ortaya çıkmıştır. Cemal Paşa eşine daima *Venus'üm* diye hitap etmiştir. Cemal Paşa'nın bu evlilikten 4'ü erkek, 1'i kız olmak üzere toplam 5 çocuğu olmuştur¹.

Oldukça rahat bir ortamda büyüyen Seniha Hanım, sosyal ve çağdaş bir kadın portresi çizmiştir. Türk kadının toplumda daha aktif olarak görev alması gerektiğine inanmıştı. Bu hususta bizzat yapmış olduğu icraatlar ile örnek olmaya çalışmıştır. Nitekim II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki tarihlerde, bir okul açılışı için gereken

* Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Adıyaman/TÜRKİYE, nartuc27@gmail.com ORCID:0000-0001-5405-4862

1 Orhan Koloğlu, "İttihatçı eşi Olmanın Ağır Bedeli", *Popüler Tarih*, S. 42, Şubat 2004, s. 46 -47; Halide Edip Adıvar, *Memoirs of Halide Edip*, London 1926, s. 399-400; Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, haz. Mehmet Kalpaklı-Gülbin Türkgeldi, Özgür Yay., İstanbul 2004, s. 230-231.

parayı toplayabilmek amacıyla arkadaşlarıyla birlikte, toplumsal baskılara boyun eğmeden ve hiç tereddüt etmeden sergi açabilmiştir. Sergiden kazanılan paralarla okulun açılışına destek olmuştur. Bu hususta kocasının tam desteğini aldığı için çıkartılan dedikodular onu yıldırmamış, mücadelesine büyük kararlılıkla devam etmiştir. Seniha Hanım, Cemal Paşa ile dönemin yabancı devlet elçileriyle birlikte yemeklere ve davetlere de katılmıştır. Atatürk Dönemi'nde Türk kadınlarna verilen hakları kendi mücadelelerinin bir sonucu olarak değerlendirmiş ve memnuniyetle karşılamıştır².

A- Cemal Paşa'nın Son Faaliyetleri ve Öldürülmesi

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte savaşın faturası Enver, Talat ve Cemal Paşalara kesilmişti. Muhalifler, İtilaf Devletleri'nin desteğine güvenerek Hükûmette bulunan üç İttihatçı liderin görevden alınarak yargılanmalarını istemekteydi. Mondros Mütarekesi'ni müteakip Beyoğlu'nda bulunan azınlıkların işgalci subaylarla birlikte yaptığı taşkınlıklar, intikam yeminleri, İngiltere ve Amerika'daki Ermeni lobilerinin paşaların uluslararası bir mahkemede yargılanmaları için yapmış olduğu çabalar, peş peşe suikast ihbarlarının gelmesi İttihatçı liderleri endişelendirmişti. Siyasi ortamın adeta bir kin ve intikam havasına bürünmesi ülke içinde yapılacak pek bir şey bırakmamıştı. Nihayet Talat Paşa'nın, 1 Kasım 1918'de kongrede yapmış olduğu konuşmanın ardından İttihatçı lider kadro, aynı günün gecesi saat 24'ten sonra Alman Donanması'na ait R-1 Torpido botuyla yurdu terk etmişlerdir³.

Seniha Hanım, önce Anadolu'ya gitme niyetinde olduklarını hatta bunun için hazırlık bile yaptıklarını ancak, Enver Paşa'nın terk etme olayından iki gün evvel evlerine gelmesiyle birlikte bu düşüncelerinden vazgeçtiklerini ifade etmiştir⁴. Seniha Hanım da eşinin ülkeyi terk etmesinden birkaç ay sonra çocuklarını da alarak Almanya'ya gitmiş ve Münih şehrine yerleşmiştir. Seniha Hanım, Paşa'nın İstanbul'dan ayrıldığı sırada yanında parasının olmadığını söylemiştir⁵. Seniha Hanım büyük oğlu Ahmet'i bir Alman askeri okuluna kaydetmiştir. Münih'teki evleri, savaş sonrası sıkıntı içine düşen Türk öğrencilerin adeta bir toplanma merkezi oldu. Ahmet, askeri okuldan diploma alamayacağını anlayınca

2 Suzan Erler, "Cemiyet Hayatımızda Çağır Açan Kadınlar: Seniha Cemal", *Resimli Hayat*, S. 23, Mart 1954, s. 26-27.

3 Nevzat Artuç, *Cemal Paşa*, TTK Yay. Ankara 2008, s. 326-330.

4 Feridun Kandemir, "Cemal Paşa'nın Son Günleri", *Yedigün*, C IV, S. 84, 17 Ekim 1934, s. 14-15.

5 Kandemir, agm., C IV, S. 84, (17 Ekim 1934), s. 15.

Macaristan'a giderek Ziraat tahsiline başladı. Takip eden aylarda tahsilini bırakıp, Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'ye katılmak istemiş, ancak babasının şartlarını henüz uygun olmaması gerekçesiyle karşı çıkması üzerine bu fikrinden vazgeçmek zorunda kalmıştır⁶.

Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı çok beğenir ve takdir ederdi. Bu yüzden onun Millî Mücadele'den zaferle çıkacağına inanıyordu⁷. Cemal Paşa Afganistan'a gitmek için ailesiyle vedalaşırken, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da muhakkak başarılı olacağını ve kendisinin de ona yardımcı olmak maksadıyla Afganistan'a gidip İngilizlere karşı savaşmak niyetinde olduğunu söylemiştir⁸.

Cemal Paşa, Millî Mücadele yıllarında TBMM Hükûmeti'nin baş düşmanı olan İngilizleri Hindistan coğrafyasında rahatsız etmenin ilk aşaması olarak düzenli bir ordunun kurulmasını sağlamak amacıyla, uzun ve zorlu bir yolculuktan sonra, 14 Eylül 1920'de Afganistan'a ulaşmıştır. Birkaç haftalık dinlenmeden sonra, Ekim başlarında Kabil'e giderek Afganistan Kralı Amanullah Han ile bir görüşme yapmıştır⁹. TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, 10 Temmuz 1921 tarihinde Millî Müdafaa Vekâleti'ne göndermiş olduğu bir yazıyla; Afganistan'da çalışan Cemal Paşa'nın TBMM Riyaseti'ne gönderdiği, 1 Nisan 1921 tarihli mektubunun okunduğunu, vekiller tarafından da uygun görüldüğünü, Afganistan ordusunda çalışan Türk zabitanın Millî Ordu kadrosuna dahil edilmelerini, Afganistan'da çalıştıkları süre zarfında izinli sayılmalarını, ailelerine maaş tahsis edilmesini ve Cemal Paşa'nın kendilerinden talep ettiği 10 kişilik askeri heyetin gönderilmesinin, masraflarının Afganistan Hükûmeti tarafından karşılanması kaydıyla, kabul edilmesini rica etmiştir¹⁰.

Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile Kars ve Trabzon'da gerçekleşmesini istediği telgraf görüşmeleri için, 5 Temmuz 1922'de Tiflis'e geçti. Bakü-Tiflis yolunda 9 Temmuz 1922 yılında Mustafa Kemal Paşa'ya son mektubunu yazdı ve ondan gelecek haberi beklemeye başladı. Cemal Paşa, 21 Temmuz 1922'de saat 20.30'da Tiflis'teki Türk Temsilciliğine giderek Ahmet Muhtar Bey ile 2 saat süren bir

6 Koloğlu, agm., s. 49.

7 Kandemir, agm., C IV, S. 86, (31 Ekim 1934), s. 15.

8 Kandemir, agm., C IV, S. 86, (31 Ekim 1934), s. 15.

9 Artuç, *age.*, s. 352-353.

10 Alaattin Uca, "Cemal Paşa'nın Resmi Hal Tercümesi ve Millî Savunma Bakanlığı Arşivi'ndeki Bazı Belgeler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, Erzurum 2009, s. 278.

görüşme yapmıştır. Sohbet havasında geçen görüşmenin ardından Saat 22.30'da yanında Nusret ve Süreyya Beyler olduğu temsilcilikten ayrılıp kaldığı otele doğru ilerlerken Rus Çeka binasının yakınlarında silahlı bir grubun saldırısına uğramış ve yaverleriyle birlikte şehit edilmiştir. Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir'in gayretleriyle Cemal Paşa ve yaverlerinin cenazesi Erzurum'a getirilmiş, 28 Eylül 1922'de Kars Kapısı'nda merhum Hafız Hakkı Paşa'nın kabri yanında tahsis edilen yere sade bir merasimle defnedilmişlerdir¹¹.

B- Şehadet Olayından Sonra Ailenin Durumu

Seniha Hanım, Cemal Paşa'nın şehadetinden sonra Afgan Kralı Amanullah Han'a bir mektup yazarak yardım talebinde bulunmuştu. Murat Bardakçı tarafından yayınlanan söz konusu mektupta Seniha Hanım, Cemal Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa ile birlikte hareket ettiğini, Afganistan'ın gelişmesi için elinden gelen bütün çabayı sarf ettiğini, ancak şehadetiyle birlikte 5 çocuğunun yetim kaldığını, babalarının onlara sadece temiz bir nam bıraktığını, asla bir servet ve mirasın olmadığını ifade etmiş, kral hazretleri yetimlere kol kanat gererse, manevi bir baba olarak himayelerini esirgemezse Cemal Paşa'nın ruhunun şad olacağını, kendilerinin de sonsuza kadar şükran duyacaklarını ifade etmiştir¹².

Seniha Hanım, Amanullah Han'dan sonra ailece görüştüğü ve çok yakın ilişkilerde bulunduğu Cavit Bey'e hitaben, 30 Eylül 1923'te bir mektup kaleme almıştır. Yine Murat Bardakçı tarafından yayınlanan söz konusu mektubunda; karaciğer rahatsızlığı nedeniyle sancılandığını, şimdilik yanlarında bir miktar para olduğunu ancak yeterli olmadığını, kızı Kamuran'ını kendilerine göndereceğini, eğer mümkünse 100 lira vermelerini istemiştir¹³.

Öte yandan Cemal Paşa'nın şehadet haberinden sonra Ruslar tarafından aileye parasal yardımlarla ilgili çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. En güçlü iddianın sahibi Mehmet Perinçek'e göre; 22 Kasım 1922 tarihinde Lenin, Stalin ve Troçki gibi en üst düzeyde katılımın olduğu Rus polit büro toplantısında, Cemal Paşa'nın önemli bir devlet adamı olduğu vurgulanmış, suikast eyleminin Türk-Sovyet ilişkilerini bozmaya yönelik olarak İngiliz ajanlar tarafından tertiplendiği ifade edilmiş ve Çiçerin'in teklifi ile Cemal Paşa ailesine 5000 Altın verilmesine karar

11 "Artuç, *age.*, s. 393.

12 Murat Bardakçı, *İttihadçı'nın Sandığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, s. 351-352.

13 Murat Bardakçı, *age.*, s. 347.

verilmiştir¹⁴. Ancak Perinçek iddialarının devamında yardımın aileye ulaşmış ulaşmadığı konusunda herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Ailenin çekmiş olduğu sıkıntılardan ve Seniha Hanım'ın Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde yer alan mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla böyle bir yardımın aileye ulaşmadığını ifade edebiliriz.

C- Yurda Dönüş ve Maaş Bağlanması

Seniha Hanım, şehadet olayından yaklaşık on sekiz ay kadar sonra Milli Müdafaa Vekâleti'ne bir dilekçe ile başvurarak eşinin yurt dışına çıkışından şehit olduğu tarihe kadar adına tahakkuk edecek maaşın kendisine ödenmesini talep etmiştir¹⁵.

Şehadet olayından sonra TBMM'de hararetli konuşmalar gerçekleşmiştir. Ardahan Mebusu Halit Paşa ile Trabzon Mebusu Muhtar Bey, 24 Nisan 1924'te; Ermeniler tarafından öldürülen Talat Paşa'nın eşine 2500 Kuruş, kız kardeşine 1500 Kuruş, Cemal Paşa'nın eşine 1500 Kuruş, kızının tevhülüne sona erene ve iki oğlunun tahsilleri tamamlanana kadar 500'er Kuruş, Dr. Bahattin Şakir Bey'in eşine 1500 Kuruş, iki oğluna 500'er Kuruş ve (Cemal Azmi Bey'in aile efradı bilinmediğinden söz konusu edilmemiştir) ailelerine hidemat-ı vataniye tertibinden maaş tahsisine dair kanun teklifi vermişlerdir. Önergenin en önemli savunucularından Halit Paşa yapmış olduğu konuşmasında Ermeni meselesinin ulaştığı uluslararası noktayı tahlil etmiş, yapılan cinayetlerin doğrudan doğruya Türk Milleti'ne uzatılan bir kol olduğunu ifade etmiş, bu kuvvetlere gem vurmanın, şehit ricalin geride kalmış eş ve çocuklarına bakmanın boyunlarının borcu olduğunu belirtmiştir¹⁶. TBMM'nde aynı gün kabul edilen kanunla, Afganistan'da Milli Ordu adına faaliyetlerde bulunan Cemal Paşa ve yaverlerinin ailelerine, 22 Temmuz 1922 tarihi esas alınarak vatana hizmet tertibinden maaş tahsis edilmiştir¹⁷.

Cemal Paşa'nın şehadetinden sonra Almanya'da kalan Seniha Hanım, Bir müddet aileden kalan mücevherleri satarak geçimini sağlamıştır. Yakın dostları Hüseyin Cahit Yalçın ve Maliye Nazırı Cavit Bey, idareli harcama yapması için uyarılarda bulunmuşlar ancak miktarda olan paralar aileyi sadece dört yıl kadar idare edebilmiştir. Paraların bitmesinden sonra da Türkiye'ye dönüş yapmak mecburiyetinde kalmışlardır. Seniha Hanım Ankara'ya geldiğinde büyük bir

14 Mehmet Perinçek, "Sovyet Arşivlerinden Yeni Belgeler: Cemal Paşa'nın Ailesine 5 Bin Altın Sovyet Yardımı", *Toplumsal Tarih*, S. 151, Temmuz 2006, s. 60-61.

15 Uca, agm., s. 276.

16 *Türk Parlamento Tarihi*, II. Dönem (1923-1927), Ankara 1994, s. 506-508.

17 Uca, agm., s. 273.

saygıyla karşılanmıştır. ankaya Köşkü'nde on gün boyunca Mustafa Kemal Paşa'nın Őeref misafiri olmuşlardır. Ancak genç dul kadının köşkte ne işi var Şeklinde dedikodular başlayınca köşkten ayrılmak zorunda kalmıřlardır¹⁸. O tarihlerde meydana gelen İzmır Suikastı nedeniyle siyasi hava oldukça gergindi. Seniha Hanım'ın Hüseyin Cahit ve Cavit Beylere yakınlığı nedeniyle Ankara'dan İstanbul'a taşınmak zorunda kalmıştır. Mustafa Kemal Paşa, misafirlik süresince Seniha Hanım'a son derece saygılı davranmış, bütün ihtiyaçlarının karşılanmasını emretmiştir. Seniha Hanım'dan ayrıca bildiğı muhtaç durumdaki İttihati ailelerin isimlerini istemiřtir¹⁹.

D- Mustafa Kemal Paşa'dan Yardım İstenmesi

Seniha Hanım, 1934 yılında Yedigün Dergisi'nde verdiğı beyanatta; Cemal Paşa'nın sık sık: *Ben lrsem o (Mustafa Kemal Paşa) sizi unutmaz!* Dediğini, gerçekten de Mustafa Kemal Paşa'nın kendilerine çok büyük yardımları olduğunu söylemiştir. Seniha Hanım, kendisinin ve çocuklarının ulu öndere çok Şey borçlu olduğunu ifade etmiřtir²⁰. Seniha Hanım, yaşamış olduğı ekonomik sıkıntılar dolayısıyla, eşinin vaktiyle kendisine söylemiş olduğı sözlerden cesaret alarak Mustafa Kemal Paşa'ya müracaat etmiştir. O tarihlerde İstanbul'da bulunan Seniha Hanım, 4 Kasım 1925 tarihli ilk mektubunda; İşvire'de veremden hasta olan oğlunun pek ümitsiz bir halde olduğunu ve Almanya'da tahsil hayatını sürdüren diğer oğlunun da tifodan hastanede yatmakta olduğuna dair İşvire Alman Konsolosundan telgraf aldığını, 6 Kasım 1925 sabahı oraya gideceğini söyleyerek, seyahat masrafları için yardım talebinde bulunmuřtur²¹. Mustafa Kemal Paşa Seniha Hanım'ın bu talebinin derhal yerine getirilmesi için ertesı gün Ankara İş Bankası'na bir yazı göndererek 2 numaralı cari hesabından 500 liranın telgraf havalesi ile İstanbul Beyoğlu'nda bulunan merhum Cemal Paşa'nın haremisi Seniha Hanım'a gönderilmesini rica etmiştir. Onun bu talebi doğrultusunda, aynı gün İş Bankası tarafından gerekli havale gerekleřtirilmiřtir²². Seniha Hanım da muhtemelen, 6 Kasım 1925 tarihinde İşvire'ye hareket etmiştir.

18 Koloğlu, agm., s. 50.

19 Koloğlu, agm., s. 50.

20 Feridun Kandemir, "Cemal Paşa'nın Son Günleri", C IV, S. 84, (17 Ekim 1934), s. 15.

21 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dolap No:18, Kutu No: 188, Dosya No: 7, F 2-3, 04 Teşrin-i sâni 1341.

22 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dolap No:18, Kutu No: 188, Dosya No: 7, F 2-1, 2-2, 05 Teşrin-i sâni 1341.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde Seniha Hanım tarafından, 1926 yılı içerisinde doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilmiş olan üç mektup ve bir telgraf bulunmaktadır. Zikredilen mektuplar ve telgrafta Cemal Paşa ailesinin içerisine düştüğü maddi ve manevi zorluklar açık bir şekilde ifade edilmektedir. Seniha Hanım genelde “*Muhterem Paşa Hazretleri, Pek Muhterem Paşa Hazretleri*” ve “*Büyük Gazi*” şeklinde hitaplar kullanmıştır. Mektupların sonunda da “*Merhum Bahriye Nazırı Cemal Paşa Haremi Seniha*” imzasını atmıştır. Şükran duygularını “*Ellerinizden öperim Paşa hazretleri*” şeklinde ifade etmeye çalışmıştır. İlk mektup 17 Ocak 1926 Pazar tarihine aittir. Seniha Hanım mektubunda, ailece görmüş oldukları felaketlerin tesiriyle hayattan bıkip usandıklarını, bütün ümitlerini kaybetmiş olduklarını ancak zatalilerinin (Mustafa Kemal Paşa) Cemal Paşa ailesini himayeleri altına alarak yaptıkları maddi-manevi yardımlar ve lütfkâr davranışlar sayesinde kızı Kamuran Cemal'in ölümden kurtulduğunu, ailenin istikbalinin kurtarıldığını bu sebeple kendilerine sıhhat, afiyet ve muvaffakiyetler dilediklerini, dualar ve teşekkürler ettiklerini ifade etmiştir. Seniha Hanım ayrıca yurda dönüş yaptıktan sonra Ankara'da bulunduğu süre zarfında zatalilerinden gördüğü iltifat ve misafirperverliğin maneviyatı ve hayatı üzerinde son derece olumlu tesirler bıraktığını, bu süre zarfında kendilerine karşı bir kusur işlemişse affolunmasını istemiş²³ ve *ellerinizden binlerce defa öperim* şeklindeki saygı sözleriyle mektubuna son vermiştir. Seniha Hanım yaklaşık iki buçuk ay kadar sonra ikinci mektubunu kaleme almıştır. Mart ayının sonlarında yazıldığı anlaşılan mektupta; Nuri Bey, Fuad Bey ve Fikret Bey ile görüştüğünü, zatalilerinin şahsına yönelik iltifatlardan son derece memnun olduğunu, kocasının ölüm acısını yaşarken göstermiş oldukları himaye ile adeta yeniden hayata tutunduklarını belirtmiş, Ankara'dan İstanbul'a geldiğinde bazı vicdansız adamların kendisi ile zatalileri hakkında ifiralarda bulduklarını, onları nezaketle susturduğunu ancak yaşananların ölüm acısından daha ağır geldiğini ifade etmiştir. Seniha Hanım mektubun devamında Mustafa Kemal Paşa'yı, 25 yıldır pek yakından tanıdığını, Cemal Paşa'nın çok sevdiği bir arkadaşı olduklarını, kocasının yokluğunda göstermiş oldukları maddi-manevi destekle ayakta kaldıklarını dolayısıyla kendisine bu iftiraları atanları Allah'a havale ettiğini ifade etmiştir. Seniha Hanım'ın söz konusu mektubun sonuna küçük bir not düşmüş, İş Bankası'ndan aldıkları borcun süresinin, 3 Nisan'da sona ereceğini, ancak şu an için borcu kapatmalarının mümkün olmadığını, zatalilerinin talimatıyla borcun süresinin birkaç ay daha

23 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, AVII-1-a, D.87, F.11-24, 17 Kanun-ı sâni 1926.

uzatılmasını talep etmiştir²⁴. Seniha Hanım'ın üçüncü mektubu, 1 Nisan 1926 tarihlidir. Seniha Hanım söz konusu mektubunda; ailesinin çekmiş olduğu maddi-manevi sıkıntılar karşısında ve kızı Kamuran Cemal'in tedavi sürecinde Mustafa Kemal Paşa'nın yakın ilgi ve alaka göstermesi ve Milliyet gazetesinde yayımlanan hatıralarında Cemal Paşa'dan olumlu olarak bahsetmesi nedeniyle teşekkürlerini arz etmiştir²⁵. Seniha Hanım, Mustafa Kemal Paşa'ya, İstanbul'dan göndermiş olduğu, 19 Mart 1926 tarihli ve 1905 numaralı telgrafında; zatalilerinin Milliyet gazetesinde yayımlanan hatıralarında Cemal Paşa hakkında söylediği güzel sözlerle eşinin ruhunu şad ettiğini ifade etmiş ve bir kez daha şükranlarını sunmuştur²⁶. Bu tarihten itibaren yaklaşık yirmi aylık bir süre içerisinde herhangi bir mektup veya telgraf gönderimi olmamıştır. Bunda *İzmir Suikastı* nedeniyle siyasi ortamın bir hayli gergin olmasının etkisi göz ardı edilmemelidir. Zira Seniha Hanım, suikast olayı ile ilişkilendirilen Cavit ve Rahmi Beyler ile yakın aile dostlarıdır.

Yaklaşık iki ay kadar sonra, 31 Mayıs 1926'da kabul edilen kanunla; Ermeni komiteleri tarafından şehit edilmiş veya bu uğurda suret-i muhtelifle ile düçar-ı gadr olan ricalin ailelerine verilecek emlak ve arazi hakkındaki kanunun birinci maddesinde şehit ailelerine toplamda 20.000 liraya kadar ve 10 yıl satılmamak şartıyla emlak verilmesine karar verilmiştir. Söz konusu kanundan istifade edecek kişilerin isimleri şu şekildedir: Talat Paşa, Cemal Paşa, Cemal Azmi Bey, Bahaeddin Şakir Bey, Cemal Paşa'nın yaverleri Nusret ve Süreyya Beyler, Said Halim Paşa, Muş Mutasarrıfı Servet Bey, Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, Doktor Reşid Bey, Erzincanlı Hafız Abdullah Bey²⁷. Zikredilen kanuna istinaden çalışmalarını sürdüren Maliye Vekâleti, 21 Temmuz 1927 tarih ve 9481 sayılı tezkire ile Cemal Paşa ailesine vaktiyle terk edilmiş olup, hükümet tarafından 9 Eylül 1923'de el konulan merhum Ermeni Hokoçyan veresinin vekil-i umumisi ile diş tabibi Bakim Efendi arasında imzalanmış mukavele gereğince kira müddeti bitiminde sahibine devir edilmek şartıyla aylık 100 lira bedelle kira olunmak şartıyla kiracı Bakim Efendi tarafından birer katlı olarak inşa edilen mahallî idare heyetince toplamda 20.000 lira kıymet biçilen dükkânlar ile arsanın, 31 Mayıs 1926 tarih ve 882 numaralı kanun gereğince Ermeni komiteleri tarafından şehit edilen ricalden Cemal Paşa'nın vefatında nafakası üzerine vacip iken terk ettiği zevcesi Seniha ve kızı Kamuran hanımlara oğulları Ahmed Rüşdi, Hasan Necdet, Hasan

24 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, AVII-1-dc, D.87, F.1-153, 01Nisan 1926.

25 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.VIII-1-a, D. 87, F. 1-27, 1 Nisan 1926.

26 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.VII-1-a, D. 87, F. 1-16, 19 Mart 1926.

27 Uca, agm., s. 275; *Türk Parlamento Tarihi*, s. 511-513.

Behçet beyler ile büyük ablası Şaziye ve henüz evlenmemiş ve malul durumda bulunan küçük kız kardeşi Ayşe Sıdika hanımlara tefvizine dair İcra Vekilleri Heyeti'ne takdim edilmiştir. Cemal Paşa'nın ikinci çocuğu olan 1903 doğumlu Mehmet'in kararnamede isminin yer almaması bu tarihlerde vefat ettiği anlamına gelmektedir. Reis-i Cumhur Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki İcra Vekilleri Heyeti, söz konusu teklifi 30 Ağustos 1927 tarihli kararname ile kabul etmiştir. Söz konusu kararnamede belirtilen arsa ve dükkânların tam olarak bulunduğu nokta Feriköy, Fransız mezarlığı karşısı, Tatavla Caddesi olarak tarif edilmiştir²⁸.

Seniha Hanım arsa kararından yaklaşık üç ay kadar sonra, Kasım ayı içerisinde Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup göndermiştir. *Muhterem Paşa Hazretleri!* cümlesiyle başlayan mektubunda; zati alilerinin küçük şeyler için rahatsız etmek istemediğini, yapmış oldukları yardımlarla yakın arkadaşı Cemal Paşa'nın ailesine sahip çıktıklarını, hasta kızının hayatını kurtardıklarını, bu yüzden kendilerine şükran borçlu olduklarını ifade ettikten sonra konuyu terk edilmiş Ermeni gayrimenkulleri meselesine getirmiştir. Zira o tarihlerde Meclis'te terk edilmiş Ermeni gayrimenkullerinden 1000 liraya kadar olan emlakın, Ermeniler tarafından şehit edilen devlet adamlarının ailesine verilmesine dair kanun teklifinin kabul edildiğini, bu hususta kamuoyunda kendileri aleyhine onur kırıcı söz ve davranışlarda bulunulduğunu, aile olarak duydukları üzüntüyü zualileriyle paylaşmak istediğini ifade etmiştir. Seniha Hanım mektubun devamında; Büyük Gazi'nin vatani düşman elinden kurtararak Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduğunu ifade ettikten sonra yaşadıkları sefaleti: "*Allah kimseni yoksullukla, hastalıkla imtihan etmesin*" sözleriyle izah etmeye çalışmıştır. İki erkek evladının da hastalıkla muzdarip olmasından duyduğu üzüntüyü anlatmış, terk edilen Ermeni gayrimenkullerinden kendi hisselerine düşen 20.000 liralık emlakın gerçekte ancak 2000 lira edeceğini, bununla yaşamının mümkün olmadığını, Maliye Vekiliyle görüşüğünü, 8 sene borçlanmak kaydıyla daha büyük borçlanmaları sorduğunu, yaklaşık altı aydır uğraştığını, ancak vakıfların bu hususta müşkülât çıkardığını, artık evsizlikten sokaklarda yollarda kaldıklarını, bir lütfunuzla çekilen sefaletlere son verileceğini, Cemal Paşa'nın biricik kızı için kendilerini rahatsız ettiğini, oğullarının sayelerinde tahsillerine devam ettiklerini ifade etmiştir²⁹. Seniha Hanım, Mustafa Kemal Paşa'ya göndermiş olduğu 28 Nisan 1930 tarihli mektubunda; yaşadığı sıkıntıların Harb-i Umumi'nin neden olduğu felaketlerin sonucu olduğunu ifade etmiş,

28 Cumhuriyet Arşivi, *Başvekkâlet Kalem-i Mahsus Müdüriyeti*, 030 18 01/025 498, 30 Ağustos 1927.

29 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.VII-1-a, D. 87, F. 1-25, Kasım 1927.

zatalilerinden başka yardım isteyecek kimsesi olmadığını, ihtiyacından dolayı İş Bankası üzerinden cüzi miktarda para gönderilmesini talep etmiştir³⁰.

E- Seniha Hanım'ın Son Faaliyetleri

Ülkesini çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırmayı arzulayan Afgan Kralı Amanullah Han, diplomatik temaslarda bulunmak üzere 1928 yılı içerisinde yaklaşık 6 ay sürecek bir Avrupa seyahatine çıkmıştır. Bu kapsamda içerisinde eşi Süreyya Hanım ile Türkiye'yi de ziyaret etmiştir. Amanullah Han ve eşleri, 20 Mayıs 1928'de Ankara'ya gelmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa tarafından törenle karşılanan Amanullah Han, bir hafta boyunca Ankara'da resmî temaslarda bulunmuştur. Amanullah Han'ı kocasının Afganistan'daki faaliyetleri dolayısıyla yakından tanıyan Seniha Hanım, söz konusu ziyaretten büyük mutluluk duymuş ve kralı karşılamaya gelenler arasında yer almıştır. Cemal Paşa'nın Afganistan'da sarf ettiği çabalardan büyük memnuniyet duyan Amanullah Han, onun eşi Seniha Hanım'ı ayakta karşılamış ve iltifat etmiştir. Hatta Seniha Hanım'ı Afgan kadınlarının kalkınmalarına öncülük etmesi amacıyla cazip bir teklifle Kabil'e davet etmiştir³¹.

Seniha Hanım, Afgan Kralı'nın son derece cazip davetini memnuniyetle karşılamış ve gitmeye karar vermiştir. Derhâl hazırlıklara başlamıştır. Ancak İstanbul Polis Müdürlüğü, 19 Haziran 1928 tarihinde Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'e gönderdiği gayet müstaceldir başlıklı yazıda; Cemal Paşa ailesinin bu sabah Afganistan'a gitmek için bilet aldıklarını, öğle üzeri saat 2'de vapurla hareket edeceklerini ancak Mustafa Kemal Paşa'nın bu seyahati kesinlikle istemediğini belirterek talimatlarını beklediğini ifade etmiştir³². Seniha Hanım aynı gün kaleme aldığı mektupta; bazı mecburiyetler nedeniyle Afganistan'a hareket edeceğini, dünyanın öbür tarafında da kalsak ellerini üzerlerinden eksik etmemelerini istemiş, dua ve teşekkürle veda etmiştir³³.

Afganistan seyahatinin engellenmesine çok üzölen Seniha Hanım amacından vazgeçmemiştir. Avrupa üzerinden Afganistan'a gitmeye karar vermiştir. Bu arada Cemal Paşa'nın büyük oğlu Ahmet'te Afganistan'a gidip çalışmak arzusundaydı. Ahmet Cemal seyahati ve orada nasıl hareket etmesi lazım geldiğine dair, 22 Eylül

30 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.VII-1-a, D. 87, F. 1-164, 28 Nisan 1930.

31 Koloğlu, agm., s. 50.

32 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.IV-6, D. 54, F. 50-3, 19 Haziran 1928.

33 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.IV-6, D. 54, F. 50-5, 19 Haziran 1928.

1928'de Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yazmıştır. Söz konusu mektupta Ahmet Cemal şu çarpıcı ifadelere başvurmuştur: Almanya'dan döndükten sonra maişet temini için mücadele ettiği halde münasip bir vaziyet temin edemediğini, 50-60 lira maaşla geçinmesinin mümkün olmadığını, Afgan Kralı Amanullah Han'ın kendisine çok cazip bir ücretle vazife teklif ettiğini, bu sayede hem kardeş Afgan milletine hizmet edeceğini hem de para kazanıp memlekete döneceğini, bu hususta zatalilerinin düşüncelerinin çok önemli olduğunu, gösterdiği yakınlık sebebiyle kendilerini adeta bir baba gibi gördüğünü ifade etmiştir. Ahmet Cemal, sözlerini mektubunu milletin babası Reis-i Cumhurumuz Gazi Paşa hazretlerine takdim etmeği rica eder ellerinizden öperim sözleriyle tamamlamıştır³⁴. Seniha Hanım ile oğlu İtalya'da buluşup ortak bir seyahat planlamışlardır. Eylül başlarında İtalya'ya gelen Seniha Hanım, oğlu ile Kahire ve Hindistan yoluyla Kasım başlarında Afganistan sınırına ulaşmayı başarmıştır. Ancak seyahatin tamamlanmasına bu defa İngiliz yetkili makamları izin vermemiştir. Bu arada beklenmedik bir olay daha yaşanmıştır. Afganistan'da baş gösteren kabile isyanları bir türlü kontrol altına alınmamıştır. İsyanlılar nihayet Kabil'i ele geçirerek Amanullah Han'ı tahttan indirmişlerdir. Tahtı kardeşi İnyetullah Han'a bırakan Amanullah Han kısa süre içerisinde Afganistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Seniha Hanım ve oğlu yaşanan bu gelişmeler üzerine yurda dönüş yapmışlardır³⁵.

II. Dünya savaşı yıllarında (1939-1945) memur ve emekli maaşlarının alım gücü düşmüştü. Seniha Hanım'ın yaşadığı maddi sıkıntılar daha da artmıştır. Aile, 1943 yılında devlet tarafından bağışlanan evi satmak zorunda kalmıştır. Ancak Seniha Hanım yaşadığı tüm olumsuzluklara ve sıkıntılara rağmen İstanbul sosyal yaşamından bir an bile kopmamıştır. Bu onun için bir yaşam tarzı idi. Seniha Hanım, 1962 yılında henüz 80 yaşında iken İstanbul'da vefat etmiştir³⁶.

Sonuç

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin lider kadrosundan Bahriye Nazırı ve IV. Ordu Kumandanlığı gibi üst düzey görevlerde bulunmuş bir devlet adamının şehadetinden sonra ailesinin yaşadığı büyük sıkıntılar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında yapılan dedikoduların aksine Cemal Paşa'nın vatanını ailesinden de üstte gördüğünü, varını yoğunu vatan uğrunda feda ettiğini, kenara birkaç kuruş birikim yapayım şeklinde bir anlayışa sahip

34 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.VII-I-a, D. 87, F. 1-630, 22 Eylül 1928.

35 Koloğlu, agm., s. 50; Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler*, Kitabevi Yay., İstanbul 1997, s. 201.

36 Koloğlu, agm., s. 51.

olmadığını görmüş olduk. Bu durum Tunaya'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti için sarf ettiği *siyasi tarikat* benzetmesinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. İttihatçı kadroların vatan sevgisini her şeyin üstünde görmelerinde Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan olağanüstü toprak kayıplarının ve acıların böylesi bir vatan aşkında önemli rolü olmuştur.

Çalışmamızda dikkat çeken bir diğer nokta Mustafa Kemal Paşa ile Cemal Paşa arasındaki samimiyetin, dostluğun, arkadaşlığın ve güvenin ne kadar ileri boyutta olduğudur. Cemal Paşa'nın yurt dışına çıktığı anda Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Millî Mücadele'nin başarılı olacağına yürekten inanması ve ailesini ona emanet edecek kadar güvenmesi tarihte eşine az rastlanılan dostluk örneklerindedir. Öte yandan tarihin en önemli devlet adamlarından ve komutanlarından birisi olan Mustafa Kemal Paşa'nın aynı zamanda ne kadar insancıl bir yaratılışa sahip olduğunu, ne kadar vefalı ve güvenilir bir arkadaş olduğu gerçeği de gözler önüne serilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Cemal Paşa'nın ailesine sık sık söylediği o sizi unutmaz sözlerini haklı çıkartmıştır.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

AVII-1-a, D.87, F.11-24, AVII-1-dc, D.87, F.1-153, A. VIII-1-a, D. 87, F. 1-27, A.VII-1-a, D. 87, F. 1-16, A.VII-1-a, D. 87, F. 1-25, A.VIII-2-a, D. 90, F. 1-12, A.VII-1-a, D. 87, F. 1-164,

A. IV-6, D. 54, F. 50-3, A.IV-6, D. 54, F. 50-5, A.VII-I-a, D. 87, F. 1-630, Dolap No:18, Kutu No: 188, Dosya No: 7.

Cumhuriyet Arşivi

Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü, 030 18 01/025 498.

Araştırma-İnceleme ve Hatıratlar

Adivar, Halide Edip, *Memoirs of Halide Edip*, London 1926.

_____, *Mor Salkımlı Ev*, haz. Mehmet Kalpaklı- Gülbün Türkgeldi, Özgür Yay., İstanbul 2004.

Artuç, Nevzat, Cemal Paşa, TTK Yay., Ankara 2008.

Bardakçı, Murat, *İttihatçı'nın Sandığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014.

Erler, Suzan, "Cemiyet Hayatımızda Çığır Açan Kadınlar: Seniha Cemal", *Resimli Hayat*, S. 23, Mart 1954, s. 26-27.

Kandemir, Feridun, "Cemal Paşa'nın Son Günleri", *Yedigün*, C IV, S. 85, 24 Ekim 1934, (Yazı Dizisi).

Koloğlu, Orhan, "İttihatçı eşi Olmanın Ağır Bedeli", *Popüler Tarih*, S. 42, Şubat 2004, s. 46-47.

Perinçek, Mehmet, "Sovyet Arşivlerinden Yeni Belgeler: Cemal Paşa'nın Ailesine 5 Bin Altın Sovyet Yardımı", *Toplumsal Tarih*, S. 151, Temmuz 2006, s. 60-61.

Saray, Mehmet, *Afganistan ve Türkler*, Kitabevi Yay., İstanbul 1997.

Türk Parlamento Tarihi, II. Dönem (1923-1927), Ankara 1994.

Uca, Alaattin, "Cemal Paşa'nın Resmi Hal Tercümesi ve Millî Savunma Bakanlığı Arşivi'ndeki Bazı Belgeler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, Erzurum 2009, s. 271-305.

